ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 2

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 2

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 28.02.2024
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 28.02.2024
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 28.02.2024
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ШУКУРОВ АҲАД АҲМАДОВИЧ
Лисоний белгининг асимметрик дуализми С.О.Карцевский талқинида 7

МАХМАРАИМОВА ШОҲИСТА ТЎХТОШЕВНА
Ном назарияси ва лисоний рефлексия
хусусида айрим мулоҳазалар 10

JO‘RAYEV NABI NARZIYEVICH
Badiiy matnlarda obrazli tafakkur ifodasi 14

СОБИРОВА ДИЛАФРУЗ АБДУЛҲАЙ ҚИЗИ
Болалар шеъриятида зид маъноли сўзлар лингвопоэтиктаси 18

BABAYEVA MAYA AMANGELDIYEVNA
Turkman tilidagi o‘zlashma frazeologik birliklarning
etimologik tahlili va milliy-madaniy xususiyatlari 22

АМОНТУРДИЕВА ШОИРА РАВШАНОВНА
Ўзбек (диний) нутқи маданиятининг лингвомаданий асослари 25

XOLOVA MUYASSAR ABDULHAKIMOVNA
O‘zbek dialektal korpusida fe’lning sintaktik kategoriyasi
(Surxondaryo viloyati shevalari misolida) 29

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Tilshunoslikda lisoniy shaxs muammosi 34

KADIROVA ZAYNURA ZAYNIDINOVNA
Alisher Navoiy nasriy asarlaridagi perifrazalarning morfologik xususiyatlari 38

KULTAYEVA FAZILAT
Fanda ergonimlarning o‘rganilishi xususida 45

XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Tog‘ay Murod idiolektida geshtaltiv xarakterdagi metaforalar 49

BOTIROVA MAXLIYO BAXODIR QIZI
Reklamalarda sifatlarning grammatik tabiati 52

BOYSARIYEVA SAODAT
Tabiiy tilni qayta ishlashda stemmizatsiya 55

DUSNAZAROVA MAVJUDA ILYAMONOVNA
Surxon vohasi nikoh marosimi etnografizmlari 58

САДИКОВА ЭЛЬВИРА ВИТАЛЬЕВНА
Антонимия пословиц с компонентами -антропонимами
на материале сборника пословиц в.Даля 63

МУНДАРИЖА

KENJAYEV ZOHIRJON SOBIROVICH
O‘zbek tili oronimlarining tarixiy manbalarda qo‘llanishi 66

IBODULLAYEVA KUNDUZ RUSTAM QIZI
Guljamol Asqarova she’riyatining lingvopoetik xususiyatlari..... 69

TOSHPO‘LATOVA NILUFAR ABDUG‘ANI QIZI
Badiiy matnda intertekstuallikning qo‘llanishi 73

ADABIYOTSHUNOSLIK

NASIROV AZIMIDIN NORMAMATOVICH
Romanchilik taraqqiyoti va ijodiy an’analar..... 76

MIRZAYEVA AZIZA SHAVKATOVNA
Transtekstuallikning zamonaviy adabiyotshunoslikda o‘rganilishi 81

BADALOVA JAMILA
O‘zbek dramaturgiyasida ijodkorlar obrazi
(Izzat Sulton ijodi misolida)..... 85

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETINING 70 YILLIK YUBILEYIGA
Sattor Mahmatqulov (1942-2005)..... 87

Резюме. В любом художественном тексте такие особенности творчества, как его субъективное отношение к природе и обществу, происходящим в нем изменениям, событиям, людям, кругу мышления, убеждениям и мировоззрению находят свое художественное выражение с помощью лингвопоэтических средств. В данной статье рассматривается использование лингвопоэтических средств в поэзии на примере произведений Гульжамал Аскаровой.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 2
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

BADIIY MATNDA INTERTEKSTUALLIKNING QO'LLANISHI

Toshpo'latova Nilufar Abdug'ani qizi,
Mirzo Ulug'bek nomidagi
O'zbekiston Milliy universiteti o'qituvchisi

Jamiyat taraqqiy topa borgani sari uning ilmga, fanga, taraqqiyotga qarashlari ham o'zgarib boradi. Ayniqsa, til va tilshunoslik ilmlari inson tafakkuri, ijtimoiy-iqtisodiy, maishiy-ma'naviy dunyosi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, undagi o'zgarishlar jamiyat hayotida yaqqol o'z aksini topadi. Shunday ekan, bugungi globallashayotgan zamonamizda til ilmiga munosabatlar zamon bilan hamnafas tarzda zamonaviylashishga, yangilanishga muhtojligi sir emas. Zero bu ehtiyojlari tajallisi tilshunoslik sohasida, tilni inson omili bilan birgalikda tadqiq etishda yangidan yangi tadqiqotlarning vujudga kelishiga sabab bo'lmoqda. Bugungi kunda tilshunoslikning zamonaviy yo'nalishlarida matn masalasi, uning interpretatsiyasi muammosi ham tilshunoslikning tadqiqot obyektlari sirasiga kiradi.

Badiiy matnning tushunilishi kitobxon tafakkurini boyitish, til imkoniyatlaridan to'la foydalanish hamda nutq madaniyati oshirish kabi jarayonlarga bevosita o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu esa tilning amaliy jihatini o'zida aks ettiradi. Shu bois badiiy matn persepsiyasi va bu jarayonga intertekstuallik hodisasining ta'sirini o'rganish ham badiiy asar tahlili, matnning o'ziga xosligi, kitobxon uchun foydali jihatlarini aniqlashda dolzarb ahamiyat kasb etadi. Dunyo tilshunosligida XX asrning so'nggi choragida **intertekstuallik** tushunchasi kirib kela boshladi. Shu davrdan e'tiboran interpretatsiya hodisasi bilan bog'liq ko'plab ilmiy ishlar amalga oshirilgan bo'lib, ularda bu tushuncha haqida turli xil fikrlar keltirilgan.

Intertekstuallik termini ilk bor 1967-yilda Yu. Kristeva tomonidan olib kirildi. Kristeva o'zining intertekstualizm konsepsiyasini M.Baxtinning *"Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве"* asarini tahlilqilish asosida ishlab chiqdi[1]. Bu atama izohli lug'atlarda lotincha so'zdan olingani va *to'qish paytida aralashtirish*, *o'rta matn* degan ma'nolarni anglatilishi keltirilgan. Bu atama matn ichida matnning keltirilishi, muayyan matnning yaratilishida undan oldingi matnlarga murojaat qilinishi tarzida izohlanadi. Kristevaning fikricha, intertekstuallik oldingi matnni takrorlash emas, balki cheksiz jarayon, matn harakatidir. Boshqacha aytganda, intertekstuallik boshqa matnlar elementlarini taqlid qilish yoki ularni qanday bo'lsa, yangi matnga o'z holicha kiritish jarayoni emas, balki "transpozitsiya" jarayonidir.

Hozirgi kunda intertekstuallik atamasi tilshunosligimizga ham kirib keldi. O'zbek badiiy matnlari uchun intertekstuallik hodisasi yangilik emas. Mumtoz adabiyotimizdagi "irsoli masal", "talmeh", "tazmin", "nazira" kabi badiiy san'at turlari ayni intertekstuallikning na'munasidir. Ularning badiiy matndagi vazifasi va shakli intertekstuallik tushunchasiga, uning mohiyatiga deyarli mos keladi.

Intertekstuallik borasidagi ilmiy izlanishlar o'zbek tilshunosligi va adabiyotshunosligida asta-sekin rivojlanmoqda. Xususan, M.Yo'ldoshevning

"Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi" mavzusidagi doktorlik dissertatsiyasining 2.2-fasli "Badiiy matning mazmuniy turlari va intertekstuallik" deb nomlangan[2]. Tadqiqotchi intertekstuallik badiiy matnning muhim nuqtalardan biri ekanligini qayd etib, unga shunday ta'rif beradi: "muayyan badiiy matn tarkibida o'zga matnlarga daxldor unsurlarning mavjudligi shu matnning intertekstualligidir". D.Xudoyberganovaning "Matnning

[1] Kristeva, J. Bakhtine, le mot, le dialogue et le roman Texte. / J. Kristeva // Critique, 1967. T. 23, № 239

[2] Yo'ldoshev M. M. Badiiy matnning lingvopoetik tadqiqi: Filol. fan. d-ri…dis…-Toshklent: O'zR FA TAI, 2009

antropotsentrik tadqiqi"[1] nomli monografiyasining 3-bobida ham intertekstuallik xususidagi ayrim fikrlar mavjud. Olima intertekstuallik matn mazmuniy idroki asosiy shartlaridan biri ekanligini ta'kidlaydi.

Umuman, intertekstuallikning dunyo va o'zbek ilm-fanida o'rganilishi davom etmoqda va bu matn tilshunosligi, psixolingvistika, lingvokulturologiya, pragmalingvistika kognitiv tahlil kabi amaliy tilshunoslik yo'nalishlari uchun zarur ilmiy natijalarni berishi shubhasiz.

Shu o'rinda aytish kerakki, olimlar tomonidan matndagi intertekstual aloqalarning ham bir necha turi farqlanadi. Jumladan, J.Jenett matnlararo harakatni 5 ta guruhga ajratib, tasniflaydi. Ular quyidagicha:

1. Intertekstuallik. Bunda bir matn ichida ikki yoki undan ortiq o'zga matn parchasining kelishi kuzatiladi;

2. Paratekstuallik. Badiiy matnning sarlavhasi, epigraf va so'nggi so'zi bilan o'zaro aloqasi natijasida yuzaga keluvchi hodisa;

3. Metatekstuallik. Matnning o'zidan oldin yaratilgan boshqa matn bilan dialogik aloqaga kirishuvi. Muallifning o'z bahonasi bilan izohlashi (asosiy, yakuniy matnlar) yoki qisman tanqidiy havola qilish;

4. Gipertekstuallik. Ma'lum bir matnning parodiya qilinib, o'zgartirilishi. Bitta matn yordamida boshqa matndan nusxa ko'chirish va parodiya qilish;

5. Arxitekstuallik. Matnlarning janrlar bo'yicha aloqasi va munosabati. Matnlar orasidagi janriy bog'lanishlarning mavjud bo'lishi.

Intertekstuallik haqida jiddiy izlanishlar olib borgan rus olimasi Fateyeva esa badiiy matndagi intertekst turlari sifatida quyidagilarni belgilaydi[2]:

1. Allyuziya.
2. Reminissensiya.
3. Epigraf.
4. Sarlavha.
5. Iqtibos (sitata).
6. Aforizmlar.
7. Maqol, matal.

Berilgan ushbu tasnif, asosan, g'arb olimlari tomonidan taklif etilgan bo'lib, ular badiiy matn tarkibida uchrovchi o'zga matn yoki matn parchalarini xususiyatiga qarab intertekst turlarini ajratishgan.

Keling, endi badiiy asarlarda intertekstual birliklar tahliliga o'tsak. O'zbek adabiyotida qalami o'tkir adiblarimiz o'z asarlarida intertekstual birliklardan juda mohirona foydalanishgan. Bu hodisani Muhammad Yusuf asarlarida allyuziya va Ulu'bek Hamdam asarlarida reminissensiyaning qo'llanishi asosida tahlil qilishga harakat qilamiz.

Allyuziya, intertekst hodisasi sifatida, umuman olganda, o'zaro aloqador matnlarda bog'lovchi bo'g'in vazifasini bajaradi.

Pretsedent nomlarning funksional turlaridan biri bo'lgan allyuziv nomlarga nomlar badiiyatida uslubiy figura sifatida qaralsa, lingvokulturologiyada ular ikki madaniy – semiotik maydonni o'zaro tutashtiruvchi vosita sifatida e'tirof etiladi. Bunda quyidagi ikki jihat e'tiborga olinmog'i lozim[3]:

a) allyuziv nomlarning adabiy faktga ishora qilishi;

b) ularning turli ijtimoiy-tarixiy faktga ishora qilishi.

Allyuziv nomlarni mavzu doirasiga ko'ra bir nechta guruhlarga bo'lishimiz mumkin:

Diniy allyuziyalar: Odam Ato, Momo Havo, Ibrohim, Ismoil, Iso, Yusuf, Ya'qub, Muhammad (s.a.v.), Hizr. Diniy allyuzalarning o'zini bir nechta guruhlarga ajratish mumkin.

Tarixiy markerlangan allyuziyalar: Jaloliddin Manguberdi, Chingizxon, Mirzo Ulug'bek, Navoiy, To'maris, Shiroq, Muqanna. Tarixiy markerlangan allyuziv nomlarni ham bir nechta guruhlarga ajratish mumkin. Xususan, tarixiy markerlangan toponimlar, antroponimlar, voqea kabi.

Badiiy markerlangan allyuziyalar: O'tgan kunlar, Otabek, Kumush, Zaynab, Sen yetim emassan, Alpomish, Boychibor, Farhod, Majnun, Layli, Shirin kabi.

Mifologik markerlangan allyuziyalar: Sulaymon, Zevs, Kayumars, Axriman, Humo, Afrosiyob singari.

Ijtimoiy-maishiy markerlangan allyuziyalar: O'zbek ishi, oktabr inqilobi, paxta ishi kabi.

Muhammad Yusuf she'rlari zamonaviy o'zbek she'riyatida tamomila o'ziga xosdir. U inson ruhining kuychisi. Qadim o'tmish ham, bugungi muhim hodisalar ham shoir tuyg'ulariga qattiq ta'sir etadi va muayyan kayfiyat uyg'otadi. Muhammad Yusuf o'z she'rlarida ana shu kayfiyatlarning manzarasini rassom kabi aniq chizadi. Uning she'rlari kitobxonni o'yga toldiradi.

Qadim yurtga qaysin qadim navolarim,
Qumlar bosib qurimasin daryolarim,
Alpomishga alla aytgan momlarim,
Ruhini shod etay desang- xalq bo'l elim.

"Xalq bo'l, elim" she'ridan keltirilgan ushbu misrada *Alpomish* badiiy markerlangan allyuziv nomi intertekstuallikni ko'rsatmoqda. "Alpomish" dostoni xalq og'zaki ijodi na'munasi bo'ganligi bois uni badiiy allyuza turiga kiritdik.

Muhammad Yusuf ijodida "Alpomish" dostoni bilan aloqaga kirishgan she'rlar ko'plab topiladi. Jumladan, shoir ijodidagi "O'g'lonlar" she'rida intertekstuallikning badiiy allyuziya va epigraf turlarini uchratishimiz mumkin.

O'g'lonlar

Afg'onistonda halok bo'lgan o'zbek o'g'lonlari xotirasiga

Alpomishday *kelbatidan gapirmay,*
O'n sakkiz yoshga ham kirib yo kirmay.

[1] Xudoyberganova D. Matnning antropotsentrik tadqiqi. Toshkent, 2013.

[2] М.Хомидова. Бадиий матн перцепциясида интертекстуаллик. Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) даражасини олиш учун ёзилган диссертация. Т.: 2020

[3] Хомидова М. Бадиий матн перцепциясида интертекстуаллик: Филология фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) даражасини олиш учун ёзилган диссертация. – Тошкент, 2020.

O‘n gulidan bir guli ham ochilmay,
Umri xazon bo‘lib ketgan o‘g‘lonlar.

Ushbu she’rning oxirgi misralarida tarixiy allyuziv nomning intertekstuallikni hosil qilgan:

Botirmidi, Qodirmidi otingiz,
Qoldi dilda muhrlanib yodingiz.
Jaloliddin axir sizning zotingiz,
O‘zbekiston bo‘lib ketgan o‘g‘lonlar.

Muhammad Yusuf ijodida bir she’riy matnning o‘zidagina bir nechta allyuziya turlari vositasida mantlararo munosabatni ko‘rishimiz mumkin. Jumladan, adibning “Vatanim” she’ri bunga yaqqol misol bo‘la oladi.

Sen Mashrabsan, Xalqda tumor,
Balxda dorga osilgan,
Navoiysan, shoh yonida
Faqirini duo qilgan.
Yassaviysan, meniki deb,
Ko`ringan da’vo qilgan,
Ming bir yog‘i ochilmagan
Qo‘rig‘imsan, Vatanim.

“Vatanim” she’ridan keltirilgan ushbu parchada ham tarixiy markerlangan allyuzalarni ko‘rishimiz mumkin. Keltirilgan misralarda Mashrabning og‘ir qismati va uning Balx shahrida dorga osilgani, Alisher Navoiy shaxsiyati, tariqat ustunlaridan bo‘lgan Ahmad Yassaviy hayoti haqidagi tarixiy faktlarga ishora qilmoqda.

Tarixiy markerlangan allyuziv nomlarni ushbu she’rning keyingi bandlarida ham uchratishimiz mumkin. Xususan, ushbu she’rda Chingizxon bosqinida mardlarcha kurashgan Temur Malik va Jaloliddin Manguberdi qahramonliklari, arablar istilosi davridagi Muqanna qo‘zg‘oloni va jasorati, asli cho‘pon bo‘lgan Shiroqning forslarga qarshi matonati, Jaloliddin Manguberdi va Boburning vatandan ayro sargardonli, Ulug‘bekning o‘z o‘g‘li tomonidan o‘ldirilishi va farzandining padarkush bo‘lishi kabi tarixiy faktlarga asoslanga allyuziv nomlarni uchratamiz.

Reminissensiya intertekstuallikning turi sifatida badiiy matnda ijodkorning asarlarida boshqa kishining ijodining aks etishi yoki ta’siri sifatida tushuniladi. Bu atama lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, – es-es xotirlash; inson ilgari hayotda uchratib o‘rgangan narsa va hodisalarni, fikrlar, so‘zlar, voqealarni tusmollab eslashi.

Badiiy matnda reminissensiya ning ikki turi ajratiladi[1]:

1) adabiy hodisalarning dialogik munosabatda bo‘lishi natijasi o‘laroq yuzaga keluvchi hodisa, adabiy asardagi ilgari mavjud bo‘lgan asarlarni yodga soluvchi nuqtalar. Bunday reminissensiyalar anglangan va anglanmagan (asarda ijodkor xotirasida muhrlanib qolgan o‘zga asardagi nuqtalarning g‘ayriixtiyoriy tarzda aks etishi) ravishda voqe bo‘ladi; ular ochiq-oshkor emas, shu bois ilg‘ab olinishi ham birmuncha qiyin va shu jihat bilan o‘zlashtirish va taqliddan farq qiladi.

2) adabiy asardagi o‘zidan ilgarigi adabiy hodisalarni eslatuvchi, ongli ravishda yoki anglanmagan tarzda yuzaga kelgan nuqtalarning bari, adabiyotdagi adabiyot obrazi.

Quyidagi Ulug‘bek Hamdamning “Xudoyimni sog‘indim” deb nomlanga she’rida reminissensiyaning yuqoridagi ikkinchi turini uchratishimiz mumkin.

“Tushimda ko‘rdim seni,
Birga olib ket, meni...”[2]
Ey afsona ruh — sevgi!
Qismatimni suy endi.
Xudoyimni sog‘indim...
Tushimda ko‘rdim seni...
Xayolingga tutildim,
Turmushimni unutdim.
Borar joyim yo‘q endi,
Birga olib ket meni!..

Yuqorida keltirilgan misralarda muallif Oybek qalamiga oid misralarni o‘z asariga keltirishi orqali intertekstuallikni yuzaga chiqargan.

Aytilganlardan shuni xulosa qilish mumkinki, intertekst til birligi sifatida matn qurilishida ishtirok etadi. Bu ishtirok esa matnni mazmuniy idrok qilinishini osonlashtiradi, undagi implitsit ifodaga aniqlik kiritadi. Intertekst bevosita til egasining lisoniy qobiliyati bilan bog‘liq bo‘lib, shunga ko‘ra xuddi boshqa lisoniy birliklar kabi matn(nutq)da aktuallashadi. Shu sababli ham intertekst sof lingvistik birlikdir.

Resume: Summary: This article provides information about the importance of intertextuality in the analysis of the literary text and its linguopoetics. In the literary text, such units as title, epigraph, quotation, allusion, reminiscence, parody are found as types of intertext. Each of them performs a certain task in the artistic text. The theoretical information of the article was revealed on the example of allusion and reminiscence used in Uzbek artistic texts.

Резюме: В статье представлена- информация о значении интертекстуальности при анализе художественного текста и его лингвопоэтике. В художественном тексте в качестве видов интертекста встречаются такие единицы, как заголовок, эпиграф, цитата, аллюзия, реминисценция, пародия. Каждый из них выполняет в художественном тексте определенную задачу.Теоретическая информация статьи раскрыта на примере аллюзии и реминисценции, используемых в узбекских художественных текстах.

[1] Weinkauff, Gina: Intertextualität in Kästners Emil und Detektive. In: Erich-Kästner-Gesellschaft (Hrsg.): Erich-Kästner-Jahrbuch. Würzburg: Königshausen & Neumann 2004.

[2] Oybek qalamiga mansub misralar.